

Pär Lindström

Den sjungande revolutionen 20 år

Baltic Books

En osannolik sannsaga

Länge var den baltiske bonden livegen – ett liv inte bättre än slavarnas i kolonierna skrev en tysk präst. Historien om hur de baltiska folken på hundra år reste sig från livegenskap 1818 till självständiga nationer hundra år senare, med egen litteratur och tydlig nationell identitet, tillhör historiens underverk.

Lika sagolik är repriserna, den baltiska frigörelsekampen 1985–1991, ofta kallad ”Den sjungande revolutionen”. Samma målmedvetenhet, samma tålmodighet och samma körsånger hjälpte baltarna även denna gång.

Sångfestivalerna i Tallinn och Riga sommaren 1990 var höjdpunkten i ”Den sjungande revolutionens” euforiska fas, ett slags segerfestivaler i ännu ockuperat land.

Segervittringen var tydlig. Ändå var det nog ingen som anade att man bara 14 månader senare skulle stå vid målet. En successiv frigörelseprocess kunde ha tagit decennier. Men man fick hjälp från oväntat håll.

Den 19 augusti 1991 förklarade några konservativa kommunister och militärer i Moskva att de tagit över makten i Sovjetunionen. I Baltikum besatte sovjettrupper TV-sändare, radiohus och telefonstationer, flottenheter spärrade hamnarna och truppförstärkningar flögs in från Ryssland.

Trots det militära hotet förklarade de baltiska parlamenten att nu var tiden mogen att slutligt lämna Sovjetunionen, samma sak förklarade den ryska republikens president, Boris Jeltsin.

Den 21 augusti vägrade utkommenderade elitförband i Moskva att lyda order – och därmed hade kuppen misslyckats. Den 23 augusti (på årsdagen av Molotov-Ribbentrop-pakten!) nedmonterades Leninstatyerna i de baltiska huvudstäderna.

Veckan efter tävlade Västeuropas länder om vem som först skulle öppna ambassader i Vilnius, Riga och Tallinn, en tävling som Sverige

vann (man uppgraderade de tidigare filialkonsulaten).

När man läser historien om åren 1985–1991 i Baltikum noterar man hur de baltiska staterna bildade ett stafettlag där den ena efter den andra tog över initiativet.

De första viktiga aktionerna vidtogs i Lettland: det var den första självständiga folkrörelsen i Sovjet som byggts underifrån, miljörörelsen 1986–1987 mot planer på ett kraftverk i den sista outbyggda delen av floden Daugava, och det var den första stora demonstrationen, i Riga den 14 juni 1987, på årsdagen av deportationerna 1941.

Därpå följde en hel rad initiativ i Estland: bl.a. förslaget den 26 september 1987 om en ekonomisk frizon, bildandet den 13 april 1988 av den första folkfronten – då en ”folkfront till perestrojkans försvar” – och den estniska suveränitetsförklaringen den 16 november 1988.

Den sista tiden fram till självständigheten i augusti 1991 var det Litauen som gick i täten: framför allt genom att det litauiska kommunistpartiets beslut den 20 december 1989 att utträda ur det sovjetiska kommunistpartiet och genom det litauiska Högsta Sovjets beslut den 11 mars 1990 att återupprätta den litauiska självständigheten.

Men låt oss se hur det hela gick till.

PÄR LINDSTRÖM

Första sidan: Sångfestivalen i Tallinn 1990, sångfältet med tjugo tusen sångare på scen och flera hundra tusen åhörare (foto © Pär Lindström)

Ett konkursbo

Det var ett konkursbo som Michail Gorbatsjov fick överta när han 1985 tillträdde som Sovjetunionens ledare. Under Brezjnevs långa regeringstid (1964–1982) hade en initiativlös byråkrati lagt en förlamande hand över unionens ekonomiska utveckling. Rovdriften på naturen hade tilltagit. Maffian hade fått ett inflytande i samhället som aldrig tidigare, och dess kontakter sträckte sig långt in i parti och försvarsmakt. Från 1975 blev den ekonomiska stagnationen allt tydligare, levnadsstandarden lägre och butiksköerna längre. Kring 1980 förvärrades krisen ytterligare. Den var självförvållad men förstärktes av kapprustningen – som USA drev på för att knäcka Sovjet ekonomiskt.

En nödvändig perestrojka

Gorbatsjov insåg lägets allvar. Vid den 29:e partikongressen i februari 1986 framhöll han att en djupgående omstrukturering, *perestrojka*, av samhälle och produktion var nödvändig. För att nå detta

Michail Gorbatsjov

måste de enskilda medborgarna engageras, och i så fall måste medborgarna ges ett reellt inflytande – det krävdes en demokratisering av Sovjetunionen, med verkliga val och en öppen debatt, *glasnost*.

För att få tillgång till nödvändig västerländsk teknik behövde unionens internationella anseende förbättras och kapprustningen ersättas med fredlig samexistens. Reglerna för splittrade familjers återförening lättades upp och många politiska fångar släpptes – eller utvisades till väst.

Tjernobylyolyckan 1986 kom att påverka inriktningen av reformarbetet. Gorbatsjov upprördes över hur det traditionella sovjetiska hemlighetsmakeriet i detta fall bidrog till att förvärra läget och till att hundratusentals människor i onödan utsattes för höga halter av radioaktivitet. Den 1:a maj passerade ett radioaktivt moln Kiev. Den lokale partibossen – som sänt sin egen familj ut ur Kiev – stod då på torget och talade lugnande ord till massorna, i stället för att be dem ta skydd inomhus tills molnet passerat.

Det var dock inte en västerländsk demokrati som Gorbatsjov och hans rådgivare strävade mot, utan någon slags marknadsekonomisk kommunism, visserligen med demokratiska val men där partiet fortfarande spelade en dominerande roll.

Drömmen om frihet

Hela efterkrigstiden har drömmen om självständighet levt hos de baltiska folken. När tyskarna retirerade 1944 fortsatte de s.k. Skogsbröderna andra världskriget på baltisk mark i ytterligare nära ett årtionde, det har beräknats att omkring hundra tusen man stupade i detta "fortsättningskrig" vi i väst inte hörde mycket om. Utan stöd från annat håll var dock väpnad kamp mot en stormakt ett hopplöst företag.

Kampen fortsatte i andra former. Under Chrusjtjevs tövåder var offentlig kritik en tid möjlig. När klimatet åter hårdnade blev saklig information om det kommunistiska styrets hänsynslöshet det viktigaste vapnet. Underjordiska handkopierade tidskrifter spred kunskap om brott mot mänskliga rättigheter och mot den sovjetiska konstitutionen. I dessa skrevs också uppsatser om baltisk kultur och historia – även om främlingar invaderat balternas länder skulle de inte få diktera balternas historia. Fakta sammanställdes i protester som sändes i brev till kommunistpartiets förste sekreterare, till FN:s generalsekreterare, till kommunistpartier i öst och väst eller till ledande tidningar i väst. Brev som slank igenom järnridån och publicerades i väst var en ständig nagel i ögat på de sovjetiska makthavarna.

Den bäst organiserade motståndsrörelsen inom

Sovjetunionen torde ha varit den katolska kyrkan i Litauen. Den var hårt ansatt. Med utstuderat godtycke trakasserades, häktades och deporterades en stor andel av prästerna. Av 9 biskopar i Litauen 1946 deporterades 4 och flydde 3, en dog en naturlig död, en blev kvar i tjänst. Intagningen till prästutbildning begränsades tidvis till 6 om året, i ett land med 3,5 miljoner invånare!

Genom sin vägran att läsa upp statens kommunikéer, att rapportera om församlingsmedlemmar eller att på andra sätt bli verktyg i förtrycksapparaten kom prästerna i Litauen att framstå som symboler i den nationella kampen.

Katolska kyrkans förankring i de breda folklagren framgår av att man gång på gång, även under de hårdaste förtrycksperioderna, lyckades samla tiotusentals namn på appeller till Moskva.

De grupper som dokumenterade det sovjetiska rättsmaskineriets laglöshet fick ny ammunition när Sovjet 1975 i Helsingfors undertecknade slutdokumenten från den Europeiska säkerhets- och samarbetskonferensen (ESK). Runt om i Sovjet bildades "Helsingforskommittéer" som registrerade hur ESK:s regler om mänskliga rättigheter åsidosattes.

I kommittéerna var det stor omsättning bland ledamöterna, nya modiga människor trädde till var gång någon deporterats eller inspärrats på mentalsjukhus. I lägren undervisade internerade intellektuella varandra, vissa läger hade rykte om sig

att vara Sovjets bästa universitet. Baltiska fångar kunde berätta om en uppväxt i ett självständigt land. Nobelpristagaren Alexander Solsjennitsyn beskriver i Gulagarkipelagen hur den estniska fångan Arnold Susi lärde honom förstå och uppskatta demokratiska tänkesätt.

Vid några tillfällen har omfattande ungdomsupplopp förekommit, bl.a. i Vilnius 1956 när de sovjetiska stridsvagnarna rullade in i Ungern, i Kaunas 1960, i Vilnius 1968 då Dubtjecks kommunism med mänskligt ansikte krossades i Prag, och i Tallinn och Tartu 1980.

Den 14 maj 1972 gick den 19-årige Romas Kalanta till Stadsparken i Kaunas med en dunk bensen, hällde den över sig och tände på.

Han efterlämnade ett brev med texten "Vad skall jag leva för? För att detta system skall ta död på mig? Då är det bättre att jag tar mitt liv själv med en gång." Begravningen några dagar senare utvecklades till upplopp som det tog tillkallade specialstyrkor tre dagar att slå ner.

Ungdomarna fick annars ofta utlopp för sitt engagemang genom idrotten. Skaror av ungdomar drog jublande genom gatorna när Tjeckoslovakien 1972 slog Sovjet i ishockey.

Den vanligaste och mest utbredda formen av motstånd var dock den allmogliga protesten, t.ex. vägran att förstå ryska i mötet med

myndigheterna. Den politiska anekdoten var ett annat uttryck för den folkliga opinionen, den avledde något av frustrationen över den egna maktlösheten och vidmakthöll distans och förakt för erövraren.

Revolutionärt genrep

Glasnost och perestrojka gav nya förutsättningar för självständighetskampen. Trevande började kritiska röster höras i massmedia 1986, i frågor som narkotikamissbruk och korruption. I Estland och Lettland startade en debatt om språkets roll. Våren 1987 fördömde det litauiska författarförbundet "tvättade" historiefremställningar och en litauisk tidning framförde krav på att Molotov-Ribbentrop-pakten skulle publiceras i sin helhet. I mycket förhöll man sig dock avvaktande inför den nya öppenheten.

De första breda folkliga protesterna gällde miljöfrågor. I oktober 1986 publicerades i Lettland protester mot en kraftverksdamm som skulle översvämma den sista orörda delen av floden Daugava. Samma månad publicerades i Litauen en intervju med kritik mot planer på oljeborrning på Neringahalvön.

Massmedias nya öppenhet och debatter där många deltagare uttalade sig helt uppriktigt väckte stor uppmärksamhet. När estnisk TV i februari 1987 avslöjade planerna på brytning av fosforit inom ett 200 km² stort område i nordöstra Estland, med metoder som skulle påverka grundvattnet inom

en tredjedel av Estlands yta blev reaktionen snabb och total. Vetenskapsakademien, advokatsamfundet, lärarnas kongress, universitetsrådet, etc, gjorde uttalanden mot brytningen och ungdomar bar protester mot brytningen i det officiella 1:a majtåget.

1987–88 bildades miljöorganisationer i alla de baltiska republikerna. Uppbyggnaden av dessa och planeringen av miljöprotesterna blev en viktig organisatorisk generalrepetition inför den kommande självständighetskampen.

Den första stora demonstrationen

Nästa viktiga steg kom i Lettland. Helsingforsgruppen i Liepaja uppmanade 1987 lettiska medborgare att lägga blommor vid frihetsmonumentet i Riga på årsdagen av deportationerna den 14 juni 1941. Myndigheterna gav tillstånd, men försökte ändå hindra genomförandet, bl.a. inkallades arrangörerna till repetitions-tjänstgöring den veckan. Andra tog vid, en av dem har berättat: "På sin höjd hade jag tänkt mig att något tiotal modiga skulle våga sig fram till monumentet... Men människor kom med blommor i händerna, inte i tiotal, inte i hundratal, utan i tusental". Omkring 5 000 kom. Många stannade sent den kvällen – sjungande och diskuterande.

Detta var den första informella demonstrationen som inte slogs ner av polisen. I stället utvisades flera av arrangörerna efteråt till väst. Medan man försökte förbättra Sovjets internationella

Jublande människomassor gör V-tecknet när en av demonstrationerna passerar frihetsmonumentet i Riga. Kanske var det en slump som avgjorde att monumentet, som uppfördes 1935, fick stå kvar under hela ockupationen när många andra nationella symboler avlägsnades. "Åt Fosterlandet och Friheten" står det på sockeln.

anseende måste blodiga attacker på gatorna undvikas.

Allt större skaror på torgen...

Nästa datum med stort symbolvärde var årsdagen av Molotov–Ribbentrop-paktens undertecknande 1939. Den 23 augusti 1987 ordnades demonstrationer i alla de baltiska huvudstäderna, alla med 5 000–10 000 deltagare – och alla med trakasserier eller utvisningar till väst som efterspel för några av arrangörerna.

Så drevs kampen i fråga efter fråga – likt barn i trotsåldern provade man det förbjudna, tog de örflar det medförde, och kunde vanligen en tid därefter ostraffat upprepa handlingen.

Detta mönster stod sig under 1988, medan allt fler människor slöt upp kring manifestationerna:

- 15 000 den 16 februari i Vilnius,
- 20 000 den 24 februari i Tallinn,
- 50 000 den 26 juni vid katedralen i Vilnius,
- 100 000 den 10 juni och
- 150 000 den 17 juni på sångfältet i Tallinn, då uttrycket *Den sjungande revolutionen* myntades,
- 200 000 den 23 augusti i Vilnius,
- 150 000 den 5 oktober i Skogsparken i Riga,
- 300 000 den 11 sept. i Tallinn,
- 200 000 den 25 mars 1989 vid Brödrakyrkogården i Riga.

Kulmen nåddes den 23 au-

"Den baltiska kedjan", där 2 miljoner människor höll varandra i hand i en obruten rad längs landsvägen Tallinn–Riga–Vilnius.

gusti 1989 när två miljoner bildade "den baltiska kedjan" från Tallinn till Vilnius.

... och nya initiativ i sammanträdesrummen

En förklaring till Den sjungande revolutionens framgång är den växelverkan som etablerades mellan skarorna på torgen och initiativen i sammanträdesrummen.

1987 ägnade några tidningar och tidskrifter stort utrymme åt att rätta den falska historieskrivning man länge levt med, andra var försiktigare.

I september 1987 publicerade fyra ekonomer ett förslag om hur Estland skulle kunna bli ekonomiskt självständigt inom Sovjetunionen. Gorbatsjov, som tvekade om vägvalen för den marknads-ekonomiska kommunismen, insåg att Estland kunde vara en lagom stor experimentverkstad, var tidvis positiv till förslaget. Liknande initiativ togs senare även i Lettland och Litauen.

Våren 1988 användes de förbjudna nationella flaggorna i demonstrationerna

och man sjöng öppet de förbjudna nationalsångerna. Myndigheterna saknade direktiv från central nivå som de varit vana att ha. Från Moskva kom paroller om omstrukturering, öppenhet och demokratisering, ändå stod det klart att det inte var meningen att myndigheterna skulle lämna ifrån sig makten. Före årets slut var dock de nationella flaggorna tillåtna i Baltikum.

Rosornas krig

Ser man närmare på den debatt som fördes på den officiella arenan fanns det "kommunister" i alla ringhörnor – endast personer med "lämplighetsintyg" från partiets ungdomsrörelse *Komsomol* hade haft tillträde till högskolestudier. *Glasnost* och *perestrojka* gav nu de liberalt inställda möjlighet att föra fram sina synpunkter utan att bryta med partiet. Förslaget om estnisk ekonomisk självständighet framfördes av Edgar Savisaar och tre andra "kommunistiska" ekonomer.

Vid en TV-debatt i april

1988 föreslog Savisaar en *Folkfront till perestrojkans försvar*. Frontens första program formulerades helt med kommunistisk terminologi. Skickligt använde man Gorbatsjovs programförklaringar som ammunition när man laddade för att skjuta skarpt mot politikerna från Bresjnevtiden, vilka fortfarande dominerade de baltiska kommunistpartiernas centralkommittéer.

Likadant formulerade sig det lettiska författarförbundet i sitt uttalande den 2 juni 1988 "till stöd för perestrojkan", liksom de 500 personer – de flesta partianslutna – som den 3 juni beslutade bilda en litauisk folkfront *Rörelsen (Sajūdis) för perestrojka*.

I Estland fördömde förste partisekreteraren Karl Vaino energiskt både miljöprotesterna och förslaget till ekonomiska reformer, för att ett halvår senare påstå att han själv varit först med sådana förslag. Hans förtroende var dock förbrukat.

Den 17 juni 1988 hade folkfronten utlyst ett stort möte på sångfältet i Tallinn. För att inte mötet skulle urarta till ett enda frontalangrepp på den sittande regeringen lovade president Rütel den 14 att estniskan skulle bli statsspråk och att den gamla flaggan åter skulle bli nationsflagga. Den 16 juni ersattes Karl Vaino av Vaino Väljas, en tidigare studiekamrat till Gorbatsjov.

Väljas började sitt arbete som partiledare med ett långt anförande på estniska till sina medarbetare. Flera av de närvarande, som enbart talade ryska, skruvade

Ögonblicksbild ur samtidshistorien:

Jublande sångfest i Riga

Sommaren 1990 ordnades sångfester i Estland och Lettland som sent skall glömmas av dem som deltog. Det var ett slags segerfester i ett fortfarande ockuperat territorium. Omringade av stridsvagnar sjöng man med blossande kinder åter de egna, och äntligen bara de egna, nationella sångerna.

I Riga deltog jag som extra bas i kören Rösträtt från Alvesta. Festivalen inleddes enligt tradition med att samtliga deltagare – 22 000 sångare, 2 000 musiker och 8 000 dansare – paraderade i ett festtåg genom stadens gator mellan åskådare i flerdubbla led. Rigaborna hade tagit med alla blommor de kunde finna på tomter och i koloniträdgårdar för att uppvakta paradens deltagare. Av en tillfällighet kom vår kör med svensk flagga i täten att bli den första västerländska kören i tåget, kanske var det den första västerländska kören som syns i festtåget på femtio år. Den blomsterhyllning vi fick var inte speciellt för Alvesta i Småland, eller ens för Sverige, det var en spontan hyllning till västerlandets återkomst i Rigas kulturliv.

1990 var sångfesterna statsangelägenheter, ordförande i organisationskommittén var kulturministern, invigningstälare statschefen och vid alla sångfesterna uppträdde de baltiska presidenterna sida vid sida. På bilden från Riga syns i bakre raden från vänster Lettlands president Anatolij Gorbunovs, Litauens president Vytautas Landsbergis, Lettlands kulturminister Raimonds Pauls (en gång Sovjetunionens populäraste pop-sångare) samt Dainis Ivans, den Lettiska Folkfrontens ordförande 1988-90. Längst till vänster på väg ut ur bilden Estlands president Arnold Rüütel. Framför dem några av sångfestivalens mest omhuldade dirigenter.

på sig. Väljas frågade dem på ryska hur länge de bott i Estland. Flera hade kommit dit för 8–10 år sen. Väljas berättade då att han som Sovjets ambassadör i Venezuela och senare Nicaragua talade spanska efter sex månader och kunde skriva språket efter ett år. Han förklarade att dagens möte skulle bli det sista man höll på ryska, passade det inte fanns det jobb att få på annat håll.

Vid mötet med Estlands högsta sovjet den 8–10 september 1988 förklarade Väljas att folkfrontens krav nu också var partiets. I Estland kom partiet att därefter gå i spetsen för reformarbetet.

I Lettland deltog partiets ideologisekreterare Anatolij Gorbunovs som talare vid miljörelsens demonstration den 14 juni 1988. I oktober då partiet skulle välja ny förste partisekreterare var Gorbunovs en klar kandidat. Centralkommitténs konservativa majoritet valde dock en mindre reformvänlig partigångare. Gorbunovs valdes till "president", d.v.s. talman för Lettlands högsta sovjet, en post som traditionellt varit av mindre politisk vikt. Han lyckades de närmaste åren göra denna post till en av de viktiga i lettisk politik.

Dagen efter valet talade han vid öppningen av folkfrontens kongress och lovade att verka för politisk och ekonomisk suveränitet, för det lettiska språket som statsspråk och för en begränsning av invandringen.

Veckan efter gjorde centralkommittén ett uttalande där man framhöll att förslagen om utträde ur Sovjetunionen inte skulle vinna stöd hos folket. Partiets vacklande

uppfattning under det närmaste halvåret avspeglade den inre strid som pågick. I början av mars 1989 avstängdes tre frispråkiga journalister vid TV, men då folkfronten den 12 mars samlade 250 000 till demonstration förklarade en talesman för partiet att han stödde folkfrontens krav och han sjöng med i den förbjudna nationalsången.

I Litauen hade partiet svårare att byta väg. Våren 1988 häktades eller inkallades många protestorganisatörer och präster. I pressen fördes en starkt antikyrklig kampanj. I september kom det till blodiga konfrontationer när man skingrade en demonstration i Vilnius. I november diskuterades att åter införa pressensur.

Som eftergifter åt opinionen tilläts i augusti flaggan och nationalsången och man meddelade att i undervisningen skulle det litauiska språket jämföras med det ryska (!).

Man hindrade visserligen inte bildandet av *Rörelsen* (Sajūdis) för *perestrojka*, men till skillnad från de andra baltiska republikerna stod i Litauen regering och folkfront fortfarande våren 1989 för helt olika politik.

Öppen konflikt med Moskva

Utvecklingen hade gått olika fort i olika delar av Baltikum, men länge hade den bara gått i en riktning, självständighetsrörelserna hade avancerat, parti och statsapparat hade backat på punkt efter punkt. Men 1988 gick Moskva till motangrepp.

I juli beslutade folkkon-

gressen i Moskva, trots baltiska protester, att inrätta specialstyrkor för kravallbekämpning: OMON-trupperna, de "svarta baskrarna".

I oktober föreslogs en ny konstitution och ny vallag för Sovjetunionen. Förslaget reste rader av hinder för den republik som ville utnyttja sin konstitutionella rätt att utträda ur unionen.

Efter detta radikaliserades debatten i Baltikum och fyra miljoner människor (mer än halva befolkningen) skrev under appeller mot lagförslagen.

Estlands högsta sovjet behandlade förslagen den 16 november 1988. Vid denna tid var 65 % av parlamentarikerna ester, 35 % icke-ester men mötet antog med 254 röster mot en (6 nedlagda) en estnisk suveränitetsdeklaration. I denna fastslogs att sovjetiska lagar skulle gälla i Estland först sedan de behandlats i Estlands högsta sovjet och endast om de inte kränkte Estlands suveränitet.

Den 16 februari 1989 krävde den litauiska folkfronten Sajūdis fullständig självständighet, den 18 maj utfärdade Litauens högsta sovjet en suveränitetsdeklaration med samma innebörd som den estniska, den 31 maj ställde den lettiska folkfronten samma krav och den 28 juli utfärdade Lettlands högsta sovjet sin suveränitetsdeklaration. De baltiska regeringarna hade nu samma mål.

Vid folkkongressen i Moskva 1989 vann de baltiska delegationerna två viktiga omröstningar. I maj biföll kongressen de baltiska

Jättelika betongelement blockerar entrén till Parlamentet i Vilnius. Den 9 januari 1991 uppmanade Landsbergis medborgarna att ställa upp till försvar. Tiotusentals människor hörsamade kallelsen, bildade kedjor och började bygga barrikader kring parlamentet, radiohuset och TV-tornet. Dessa barrikader kunde inte stoppa ett sovjetiskt anfall, men angriparen skulle tvingas ta till våld. Längre efter att landet blivit självständigt lät man barrikaderna stå kvar, "så länge det fanns främmande trupp kvar i landet". I dag finns det kvar en mindre del vid den östra fasaden, som historiskt minnesmärke.

staternas begäran om ekonomisk suveränitet.

Vid samma möte tillsattes på baltiskt förslag en kommission som skulle granska Molotov-Ribbentrop-pakten och i december förklarade kongressen att pakten vid sin tillkomst stred mot internationell rätt. Därav följde att de baltiska staterna inkorporerats i Sovjet med våld.

Dramatiska val

Förnyelsen av Sovjetunionen gick inte i det tempo Gorbatjov hoppats på. För att rensa ut i den konservativa falangen inom partiet och få fart på perestrojkan genomdrev han 1988 beslut om nyval till Folkkongressen och till republikernas högsta sovjet, val där även andra än partiets representanter skulle kunna kandidera.

Val till republikernas högsta sovjet hölls vintern 1989–90 på olika datum i olika republiker. Mitt under den pågående valkampanjen beslöt det litauiska kommunistpartiet under ledning av Algirdas Brazauskas den 19 december 1989 att utträda ur Sovjetunionens kommunistparti. Beslutet väckte en oerhörd uppståndelse i

Sovjetiska pass, inkallelser, militära gradbeteckningar, ordnar och förtjänsttecken uppspikade vid barrikaderna framför parlamentet, Vilnius 1991.

Moskva. Det berättas att Gorbatjov den 20 december i telefon frågade Brazauskas "Ni går väl inte ur partiet" varpå Brazauskas lär ha svarat "Det gjorde vi i går". Den 11 januari reste Gorbatjov till Vilnius för att tala litauerna till rätta. Han möttes av 300 000 demonstranter på Katedralstorget i Vilnius – och återvände hem med insikten att frihetstanken var grundligt förankrad hos det litauiska folket.

Valen i Baltikum fick mot denna bakgrund närmast en karaktär av folkomröstningar om självständighet. I valet röstade man inte på parti utan på kandidater i ett personval där vissa kandidater hade förklarat att de stödde folkfronternas program.

I Litauen, där litauerna utgjorde 80% av befolkningen fick folkfronten 70% av rösterna. Det oberoende kommunistpartiet fick flertalet av de återstående rösterna, medan endast en mindre del gick till ett nybildat Moskva-troget kommunistparti.

I Estland, där esterna utgjorde 62% av befolkningen, fick folkfrontens kandidater 74%.

Valet i Lettland var det som avvaktades med störst intresse – letterna utgjorde endast 52% av landets befolkning. När valresultatet var klart kunde man dra en suck av lättnad: även i Lettland fick folkfronten en klar majoritet, 65%.

Både i Estland och i Lettland hade en betydande andel av den ryska befolkningen röstat på folkfronten – och därmed för för att lämna Sovjetunionen.

Litauen förklarar sig självständigt...

Vid sitt första möte, den 11 mars 1990, beslöt det nyvalda litauiska parlamentet med 124–0 (sex nedlagda) att återupprätta Litauens självständighet. Emblem i parlamentsbyggnaden med hammare och skära nedmonterades omedelbart och en proklamation sändes till Sovjetunionens högsta sovjet där man förklarade att Litauen återupprättat de suveräna rättigheter som kränktes 1940.

Den 30 mars förklarade det estniska parlamentet att man inlett en övergångsperiod mot självständighet, att sovjetmakten var olaglig och att vissa paragrafer från den estniska självständighetstiden i stället skulle gälla, samt att landets officiella namn inte längre skulle vara "Estniska Socialistiska Sovjetrepubliken", utan *Republiken Estland*.

Den 4 maj tog det lettiska parlamentet motsvarande beslut, med 138–0, men 57 ledamöter avstod från att delta i omröstningen.

... och Moskva svarar med blockad

Moskva svarade med en ström av order och krav riktade mot Litauen, samt med skrämselfaktik. Kolonner av stridsvagnar körde kors och tvärs genom städerna och militär tog över kontrollen av viktiga byggnader.

Litauen förklarades i ekonomisk blockad, leveranserna av gas och olja från Sovjet skars ner, handeln med bl.a. livsmedel begränsades och

Ögonblicksbild ur samtidshistorien:

Tyst gråt i Tallinn

Lördagen den 12 januari 1991 besöker jag den estniska universitetsstaden Tartu. På hotellet får jag in en Eko-sändning från Sveriges Radio: "i Litauen råder spant lugn" meddelar man.

Det är bitande kallt när vi går till teatern. Jag tänker på de litauiska studenter jag lärt känna och undrar vilka som i denna stund står och fryser i den mänskliga muren runt parlamentet och TV-tornet i Vilnius.

På Vanemuineteatern är det premiär på en dramatisering av sex tidigare förbjudna noveller av August Gailit. Insnöade i ett skogsarbetsläger i Sverige berättar några flyktingar från Estland episoder ur sitt liv. I den avslutande novellen berättar en man om hur han 1944 försökte övertala sina gamla föräldrar att lämna släktgården, undan den annalkande fronten. Han träffar även den åldrande församlingsprästen, som talar länge – lika mycket till oss i publiken som till medspelarna på scenen. Han tänker stanna hos sin församling, i denna Estlands ödesstund. Även om jag inte kan estniska utan får klara mig med en sammanfattning och skådespelarens tydliga kroppsspråk, inser jag med en rysning att det författaren skrev i exil i Sverige trettio år tidigare, är gripande aktuellt i Estland i denna stund.

Nästa morgon när vi kommer ner till frukost står hotellets personal och de gäster som vaknat i en stor halvcirkel framför TV:n i foajén. I en extrasändning visar estnisk TV skakande bilder från

stormningen samma natt av TV-tornet i Vilnius

Varannan timme hela dagen sänds programmet i repris, däremellan sänds lägesrapporter och kommentarer. Vår värdinna i Tallinn gråter framför TV:n, skakar sakta i en tyst gråt.

Det är en egenartad känsla att samma kväll ta farväl av vännerna och kliva på båten till Sverige. Att kunna kliva ur en verklighet och in i en annan.

Utöver svenskarna på båten finns också baltiska passagerare med olika ärenden i väst. Medlemmar av Litauens, Lettlands och Estlands regeringar har brådstörtat gett sig av – i något fall utan att få med annat än kläderna på kroppen. De har uppdraget från respektive parlament att stanna utomlands och att där bilda en exilregering, om de valda organen i hemlandet skulle hindras att utöva sina uppgifter.

Andra reser i ärenden som förutsätter fortsatt demokratisk utveckling i Baltikum. Jag talar med Toomas Lillienberg, ordförande i den nyaktiverade svenska församlingen i Tallinn. Hans ärende är att förbereda återvändardagar, han hoppas att sista söndagen i juli, varje år framöver, få se estlandssvenskarna och deras ättlingar vid minnesgudstjänster i de gamla svenskkyrkorna längs Estlands västkust.

Båtpassagerarnas ärenden symboliserar både beredskap inför ett hårdnande förtryck och hoppet om en ljusare framtid.

PÄR LINDSTRÖM

inga visum beviljades för journalister och turister för besök i Litauen. (Själv fick jag ett "genomresevisum" för Litauen genom att ansöka om visum för både Riga och Minsk. Att resan genom Litauen tog en vecka och inkluderade alla landsdelar var det ingen i Litauen som protesterade mot.)

Blockaden slog åt två håll – Litauen var en av Sovjets ledande producenter av utrustning för oljeindustrin, av TV-rör och av integrerade kretskort – vilket torde ha bidragit till att blockaden lindrades redan på försommaren.

De litauiska ledarna uppmanade unga män att inte inställa sig till tjänstgöring i Röda armén, i Estland förbjöds inställelse i lag. Röda armén sände ut enheter att jaga män i värnpliktsålder, Landsbergis uppmanade dem att gömma sig och litauisk radio lämnade dagliga meddelanden, ungefär som väderleksrapporter, om var sådana enheter rörde sig.

Planlagd attack mot Baltikum

Hösten 1990 hade konservativa krafter i Moskva fått allt större inflytande. Den 20 december avgick utrikesminister Sjevardnadze efter ett dramatiskt anförande inför folkkongressen där han hävdade att Sovjet var på väg mot militärdiktatur. Dagen därpå fick Gorbatsjov en uppmaning från 500 officerare i Riga att införa presidentstyre i Baltikum.

Vi kan se hur en rad händelser kring årsskiftet 1990–

91 följde ett traditionellt fempunkts-schema för ett kommunistiskt maktövertagande. Aktiviteterna fokuserades på Lettland, som utgjorde den svagaste länken med sin stora ryska befolkning, och på Litauen, som det sista året lett frigörelseprocessen och där det för tillfället rådde en tvist om regeringens sammansättning.

1. Första fasen var en serie sprängattentat. Den 5 december, förstördes i vardera av de baltiska republikerna ett antal nyuppförda nationella monument, och ännu fler under den följande månaden. Attentaten, som syftade till att skapa osäkerhet och helst motattacker, utfördes så effektivt att föremålen totalförstördes. Man dolde inte att de verkställts av militären.

2. Nästa fas var bombattentat mot officiella byggnader, för att ge sken av en våldsam nationell motreaktion. Nu dolde man vem som agerat – men skadorna var små, man ville ju egentligen inte skada KGB:s eller kommunistpartiets kontor.

3. I den tredje fasen ville man ta kontroll över massmedia, för att öka oron och kunna sprida falska rykten och för att hindra folkfronterna att förmedla sin analys av läget. Den 2 januari 1991 besattes presshuset i Riga av de svarta baskrarna. Det visade sig dock att flertalet tidningar kunde utkomma ändå – delvis tack vare datorer och tryckpressar som skänkts från Sverige 1990.

Den 9 januari uppmanade Landsbergis medborgarna att ställa upp till försvar och tiotusentals människor bildade kedjor och började bygga bar-

rikader kring parlamentet, radiohuset och TV-tornet där stridsvagnar gått i ställning. I Riga proppade man igen Gamla stans gränder med bussar och lastbilar, vilket gjorde det helt omöjligt för alla utom fotgängare att sig fram. Kring barrikaderna utvecklades ett färgstarkt folkliv, folk värmdes i vinterkyllan kring öppna eldar och äldre damer kom med varm mat i massor till dem som höll vakt.

Den 11 januari besatte sovjetiska trupper bl.a. presshuset i Vilnius. Den 12 januari proklamerades att en nationell räddningskommitté tagit över makten i Litauen. Det visade sig senare att det var det sovjettrogna kommunistpartiet som stod bakom. Något senare proklamerades en liknande kommitté i Lettland.

I den tidiga morgonen den 13 januari 1991 stormade sovjetisk militär TV-tornet i Vilnius, som omringats av tusentals obehäpnade litauer. Inför öppna TV-kameror dödades 14 personer. Någon måste ha trott att publiciteten skulle skrämja balterna. Den väckte i stället den internationella opinionen, vilket gav kampen en vidare dimension och gav balterna ett stöd de länge saknat.

Den ryska republikens president, Boris Jeltsin, var sedan ett par år engagerad i en maktkamp gentemot Sovjetunionens centrala maktcentra. Samma dag som TV-tornet stormades i Vilnius besökte Jeltsin Tallinn. I ett uttalande till soldater från den ryska republiken framhöll han att det stred mot rysk lag att bedriva aggression i Baltikum.

Tillsammans med de baltiska presidenterna vädjade han till FN:s säkerhetsråd att ta upp händelserna i Vilnius. Ingen väntade sig att säkerhetsrådet skulle ta upp frågan – med hänsyn till Sovjets vetorätt. Båda uttalandena var dock viktiga markeringar och banade vägen för protester från den demokratiska rörelsen i Ryssland och för en korrekt beskrivning av händelserna i flera ryska massmedia.

Den 20 januari iscensatte sovjetiska OMON-trupper i Riga vad som såg ut som ett kuppöversök, med skottlossning utanför inrikesministeriet. Långt inne i den angränsande parken väntade andra trupper som bakifrån sköt flera av de pressfotografer och filmare som i skydd av parkens träd smög sig fram för att dokumentera händelsen. Fem personer, bland dem den kände filmaren Andris Slapiņš, omkom.

4. Nästa fas i det klassiska kuppschemat skulle varit strejker och demonstrationer till förmån för en sovjetisk samhällsmodell. Sådana iscensattes utanför de baltiska republikernas parlament. Som mest samlade man 20000 deltagare vid en demonstration i Riga. När den lettiska regeringen kallade till en demonstration för självständighet samlades flera hundra tusen. Det tog loven av alla fortsatta demonstrationer mot regeringen. I stället fick militären ta över det som planerats som "folkliga aktioner", t.ex. stormningen av TV-tornet i Vilnius.

5. Den slutliga fasen i det klassiska kuppschemat

Ögonblicksbild ur samtidshistorien:

Handgemäng i Vilnius

13:e januari 1991 tillspetsades självständighetskampen vid TV-tornet i Vilnius. Landsbergis hade genom sin stock-intellektuella envishet tagit på sig manteln av frihetsguru, Sajūdis hade sin storhetstid och Landsbergis var president. Två år senare hade han gjort samma erfarenhet av demokrati som Churchill på sin tid: Tack för allt och adjö.

Januari 1993 arbetade jag på Emergency Hospital i Vilnius. Den 13:e skulle det hållas en minnesceremoni. På teatern kom jag att sitta några platser från Brazauskas som efterträtt Landsbergis som president. Presidenten höll, påtagligt rörd och sammanbiten, ett flammande nationalistiskt tal. Ögonvittnen till massakerna vid TV-tornet framträdde, bl.a. en ortopedkollega som jag samarbetade med. Landsbergis, nu oppositionsledare och frihetskampens Jeanne d'Arc, var inte där.

Utanför Sejmen (parlamentet) samlades därefter i snöglopp och isande vindar en stor del av Vilnius befolkning och många tillresta. Först höll ärkebiskopen en mäsas i det fria, allt under det att den packade människomassan blev allt vitare och över-snöad. De östliga vindarna från de vitryska och ryska slätterna bet i kinderna. Folket skulle sedan förflytta sig till den stora trappan utanför högsta domstolen där Brazauskas skulle tala. Massan rörde sig sakta i snöfallet som en amöba som flyter ut i sega och långsamma rörelser runt parlamentsbyggnaden.

Plötsligt började en ensam röst ropa "Landsbergis". Den förre presidenten befann sig inne i Sejmen. På några ögonblick – inför en folkhemsk svensks förundrade ögon – antändes massan som en bensinlut. Centra bildades som skanderade "Brazauskas" respektive "Landsbergis". En massa bröt in på Sejmens innegård och krävde sin man, Landsbergis. Slagsmålsungar uppstod, innan Sajūdisanhängarna fått sitt och ceremonin kunde fortsätta.

Fred i 192 år på ena sidan Östersjön och upprepade krig och så gott som ständigt förtryck på andra sidan, har nog satt sina spår i – om den nu finns – nationalkaraktern.

LARS SJÖSTRAND

skulle ha varit att militären gick in och ”återställde ordningen”. Man hade emellertid inte lyckats få till stånd några folkliga resningar. För alla – balter, ryssar och internationella media – var det uppenbart att det varit militären som stört ordningen. Protester kom från väst och öst. Efter initiativ av den danske utrikesministern Uffe Elleman-Jensen hotade EU att inställa all hjälp till Sovjet om våldet fortsatte. Även Jeltsin protesterade och den 20 januari – dagen för skottlossningen i Riga – demonstrerade hundratusentals människor i Moskva mot våldet i Baltikum. Hela planen hade därmed fallit samman.

Estland drabbades lindrigare av våldsamheterna våren 1991 än de baltiska grannarna. Det finns säkert flera skäl till detta, men ett var flyggeneralen i Tartu, Dzjochar Dudajev, som under Baltiska militärkommandot i Riga hade ansvaret i Estland. Han avskedades från sin post sedan han vägrat att ingripa mot självständighetsrörelsen och återvände till sitt hemland Tjetjenien. Inspirerad av vad han sett i Baltikum engagerade han sig för tjetjensk självständighet och 1991 valdes han till republikens president. Han omkom i det tjetjenska självständighetskriget 1996.

Förhandlingar med förhinder

Det närmaste halvåret ägnade man sig både i Baltikum och i Moskva åt försök att nå sina mål på formella vägar.

Enligt Sovjetunionens

konstitution kunde en republik besluta att utträda ur unionen – en av många paragrafer i Sovjetisk lag som tillkommit för att se bra ut, men aldrig var tänkt att tillämpas. De baltiska staterna hade sedan våren 1990 hänvisat till denna paragraf och begärt förhandlingar om utträde. 1991 gjordes nya försök att få igång förhandlingar med Moskva. Gorbatsjov tillsatte i några fall förhandlingsdelegationer, men några reella förhandlingar kom aldrig till stånd.

I Moskva arbetade man med att utforma en ny konstitution för unionen i vilken det restes en rad hinder för den republik som ville utträda. Samtidigt skapades nya ledningsorgan för unionen, eftersom Gorbatsjov fått allt svårare att styra de gamla. Moskva påbjöd en omröstning om det nya unionsavtalet. Balterna vägrade – de hade ju aldrig anslutit sig till någon union! Även Moldavien, Georgien och Armenien bojkottade omröstningen.

I Baltikum ordnades i stället i mars 1991 omröstningar om självständighet. I Litauen (med 80% litauer) röstade 85% av de röstberättigade – 90% av dessa röstade för självständighet. I Lettland (med 52% letter) deltog 88% – 74% av dessa var för självständighet. I Estland (med 62% ester) deltog 83% – 78% röstade för självständighet.

Under april utbröt en ny våldsvåg i Baltikum, ett hundratal attacker riktades mot bland annat gränsstationer och banker.

Kuppförsök ... och frigörelse

I Moskva fortsatte förhandlingarna om unionsfördraget. Republikerna Ryssland och Ukraina tvekade in i det längsta. För att få med så många republiker som möjligt tvingades Gorbatsjov lova republikerna allt större friheter, vilket sågs med stort ogillande av militär och konservativa politiker.

Avtalet skulle skrivas under i Moskva den 20 augusti 1991. Dagen innan deklarerade åtta konservativa kommunister och militärer att de bildat *Statens kommitté för införande av undantagstillstånd i Sovjetunionen* och att de tagit över makten.

I Baltikum ockuperade sovjettrupper TV-hus, radiohus och telefonstationer, flottenheter spärrade hamnarna och truppförstärkningar flögs in från Ryssland. I Lettland förklarade ledaren för det Moskvatrogna Lettiska kommunistpartiet, Alfreds Rubiks, att alla partier utom kommunistpartiet skulle förbjudas. Det har senare framkommit att partiet upprättat listor över personer i Lettland som skulle skjutas eller deporteras och att myndigheterna beställt stora mängder av handbojor.

De baltiska ledarna insåg att nu var tiden mogen. Den 20 augusti förklarade Estlands parlament att kuppen var olaglig, att den övergångsperiod man inlett ett år tidigare nu avslutats och att fortsatta förhandlingar fick föras mellan två självständiga stater. Den 21 augusti togs motsvarande beslut av det lettiska parlamentet.

I Moskva samlades kuppens motståndare kring Boris Jeltsin i "Vita huset", Moskvas stadshus. När ut-

kommenderade elitförband den 21 augusti vägrade lyda order hade kuppen misslyckats. De baltiska staternas

självständighet erkändes av republiken Ryssland den 24 augusti och av Sovjetunionen den 6 september 1991.

Liksom 1918 hade balterna utnyttjat en svaghetsperiod hos den store grannen i öster. De baltiska folken förde en tålmodig och behärskad ickevåldskampanj som följdes upp med djärva beslut i rätt ögonblick.

Under hela denna process visade balterna en otålighet i kontakterna med Moskva som förvånade västvärlden. Balterna oroade sig för ett maktskifte i Moskva och ville få till stånd en utbrytning innan Gorbatsjov ersattes av någon som kunde vara ännu svårare att förhandla med. Det var ett sådant maktskifte kuppmännen i Moskva ville åstadkomma. Det är en historiens ironi att kupp försöket som bland annat avsåg omöjliggöra en baltisk frigörelse, var det som möjliggjorde den.

Det fanns grupper som förordade en väpnad kamp, i Litauen bland annat de politiska fångarnas organisation och vissa katolska ungdomsgrupper. Storheten i balternas kamp, historiskt sett, är att de förmådde genomföra "Den sjungande revolutionen" helt utan våldsaktioner, trots de provokationer de utsattes för.

Att läsa om Den sjungande revolutionen

Den baltiska frihetskampen rymmer många gripande och spännande detaljer. Här några lästips.

Ulo Ignats: **Den stora omvälvningen – Baltikum** (1992, ISBN 91-630-1327-4, 94 sidor). En krönika – alla viktigare händelser i kronologisk ordning – har varit en av mina huvudkällor.

Lars Peter Fredén: **Förvandlingar – Baltikums frigörelse och svensk diplomati 1989–91** (Atlantis 2004, ISBN 91-7353-020-4, 342 sidor). 1989–1991 var Fredén svensk konsul i Riga och kunde genom nära kontakter med frihetskampens aktörer följa även det som skedde under ytan under det mest dramatiska politiska skeendet i Sveriges närområde sedan Andra världskriget. Han beskriver Lettlands och Litauens men också i någon mån Estlands väg fram till

frigörelsen. En personlig, friskspråkig och sakkunnig ögonvittnesskildring. Fredén berättar även hur den svenska utrikesledningen reagerade på utvecklingen i Baltikum – ibland yrvaket, ibland med uppfinningsrik framsynthet. Avslutningsvis reflekterar han över hur den baltiska frihetskampen kunde segra trots sovjetisk övermakt.

Lars Peter Fredén: **Återkomster – Svensk säkerhetspolitik och de baltiska ländernas första år i självständighet. 1991–94** (Atlantis 2006, ISBN 73530379, 528 sidor). 1992-94 var Fredén statsminister Carl Bildts Baltikumrådgivare. Fredén beskriver de baltiska ländernas förhandlingar med Ryssland om tillbakadragandet av sovjetiska förband och anläggningar. Bakom scenen agerade Sverige i nära samarbete med Washington för

att främja en lösning. Ett annat problem var de ryskspråkigas ställning i Estland och Lettland. Stockholm utarbetade en ståndpunkt och verkade för att den accepterades i Moskva, Washington, Tallinn och Riga. Fredén ger också frispråkiga personporträtt av baltiska, amerikanska och ryska politiker, inte minst av Carl Bildt.

Ett utomordentligt standardverk är **The Baltic Revolution** av den engelske journalisten och historikern Anatol Lieven. Hans förfäder tillhörde den tyskbaltiska adeln och han behandlar såväl den kulturella och politiska bakgrunden som dramatiken under åren 1990-92 då han bevakade Baltikum. Boken innehåller även kronologiska tabeller och biografiska uppgifter för de viktigaste baltiska aktörerna (1994, ISBN 0-300-06078-5).

Mer att läsa på svenska om baltisk historia

Heinrich Laretei – far till pianisten Käbi Laretei – ger i **Ödets leksak** (på svenska 1991) en fantastisk ögonvittnesskildring av den ryska revolutionen och de baltiska staternas första självständighetskamp. Han berättar vidare om tiden som estnisk ambassadör i Moskva, Kaunas och Stockholm, och om öppet och underjordiskt samarbete med västmakterna under och efter kriget.

Maarja Talgres berättelse om sin far i boken **Leo** (1990, 1991 i pocket) är en gripande beskrivning av stämningar och handlingsmönster hos människor i Baltikum före, under och efter krigsutbrottet 1940.

Sandra Kalniete har varit en av den lettiska folkfrontens ledare, minister, ambassadör och EU-kommissionär. Hon blev frustrerad över politiker i väst som inte visste något om de övergrepp som

drabbat de baltiska folken. Därför skrev hon den gripande boken **Med högklackade skor i Sibiriens snö** om sin familjs öden (Atlantis 2005, pocket 2008).

I romanen **Livet under lönnen** (Fripress 1991) skildrar Romualdas Grauskas hur livet på den litauiska landsbygden förändrades av tvångskollektiviseringen.

Sofi Oksanen skildrar i romanen **Utrensning** ett Estland som drabbats både av kommunism och rovkapitalism. Miljön kunde lika gärna varit Lettland eller Litauen. Romanen har översatts till 30 språk.

Peter Handberg har bott långa tider i Baltikum. I **Kärleksgraven** skriver han inte om länderna, han skriver om människorna. Han når fram till två stora berättelser. Han fångar genom många vittnesmål

Judeutrotningen - så som den kom att genomföras i Lettland, och de minnen som fortfarande finns från denna tid. Och han lyckas belysa hur KGB under efterkrigstiden genomsyrade människors vardag, och ännu omedvetet präglar mångas tankar. (Natur & Kultur 2008).

Även Handbergs **Undergångens skuggor - missiler och möten** har viktiga budskap. Han besöker nedlagda kärnvapenbaser i Baltikum och får dem som en gång arbetat där att berätta hur den dödliga hanteringen präglat deras liv. Beskrivningen av basernas roll i den sovjetiska krigsmakten (bara i Baltikum fanns kärnvapen nog för att släcka allt liv på jorden) vidgas till en skakande beskrivning av kritiska moment under efterkrigstidens terrorbalans - en terrorbalans som ännu existerar! (Natur & Kultur 2007)

Svensk-baltiska organisationer

Sverigeesternas Förbund, förening för ester och Estlandsvänner i Sverige
www.rel.ee/swe/index.htm

Estlandssvenskarnas kulturförening Svenska Odlingens Vänner, förening för den svensktalande befolkningen i Estland, ca 9000, varav ca 8000 1944 flydde till Sverige,
www.estlandssvenskarna.org

Svensk-Lettiska föreningen, förening för letter och Lettlandsvänner i Sverige,
www.svensklettiska.se

Nätverk Sverige-Lettland, förening för letter och Lettlandsvänner i främst västra Sverige
www.latnet.se

Svensk-Litauiska Riksföreningen, förening för Litauer och Litauenvänner i Sverige
www.svensklitauiska.se

Föreningens kortnotiser som e-post är gratis, de beställes med ett mejl till parli@gailit.se

Svensk-Litauiskt arkiv, där personer/föreningar som haft svensk-litauiska kontakter bör deponera sina arkivhandlingar (de sorteras av arkivkunnig personal), c/o Kronobergsarkivet, Sandvägen 15, 352 54 Växjö, kontakt: 1:e arkivarie Per-Olof Andersson, 0470-704270.

Härutöver finns ett antal rent estniska, lettiska och litauiska organisationer med uppdrag bevara sitt hemlands kultur och hjälpa nyanlända landsmän.

Måndagsrörelsen: "VARJE MÅNDAG kl. 12 - VI STÖDER BALTERNA"

1 mars 1990 tog två svenska riksdagsmän, Gunnar Hökmark och Håkan Holmberg och två svensk-ester, Andres Küng och Peeter Luksep, initiativet till *Måndagsrörelsen*. De skrev ett upprop där de uppmanade svenska medborgare att demonstrera under parollen *Vi stöder balterna*. Måndagen den 19 mars samlades 500 personer på Norrmalmstorg i Stockholm.

Där hölls sedan möten 79 måndagar, fram till ett avslutande möte den 16 september 1991. Alla svenska partiledare, många riksdagsmän, många kulturpersonligheter och alla prominenta gäster från Baltikum talade vid ett måndagsmöte på Norrmalmstorg.

Men inte bara där — i femtioalet andra städer runt om i Sverige hölls också möten varje måndag. Det torde under denna tid ha hållits mer än 20 000 offentliga anföranden i Sverige för Baltikums frihet!

I augusti 2011 är det tjugo år sedan de baltiska staterna återfick – eller kanske snarare återtog – sin självständighet. Tiden går och minnena bleknar fortare än man anar. Även de som följde utvecklingen på nära håll kan i dag tvista om vad som hände när och hur. 2001 sammanställde Svensk-Litauiska Riksföreningens tidskrift Litauen-fokus ett temanummer med återblickar på Den sjungande revolutionen. Förlaget Baltic Books har härmed nöjet att inför 20-årsminnet presentera ett nytryck av några av artiklarna.

Översikten i sin helhet får fritt kopieras om denna information om källa och copyright inkluderas i kopian. Text och bilder får inte utan förlagets och författarnas tillstånd delvis eller helt användas i annat sammanhang. Foton sid 12 © Lars Sjöstrand, sid 1, 7, 8 och 9 © Pär Lindström, sid 3 bildkälla: www.denstoredanske.dk, sid 4, 5 och 6 fotograf okänd.

Baltic Books
böcker och resor
www.balticbooks.se